

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Година V

Јул—Септембар 1957

Број 3

САВРЕМЕНИ ПОКУШАЈИ УНИФИКАЦИЈЕ ПРАВА У МЕЂУНАРОДНИМ РАЗМЕРАМА И СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ДРЖАВЕ

Као форма и садржина регулисања одређених сектора друштвеног живота, право је било и остало специфично појединим облицима друштвених односа, идући за њиховом променом и старајући се да и оно само, и то како по својој форми тако и по својој садржини, прати и изрази те промене. Притом често постоје веће или мање разлике у погледу брзине, а посебно у погледу видљивости промена до којих долази код права као форме и формуле с једне стране односно код садржине и суштине правних односа с друге стране. Ове прве, тј. правне форме често спорије показују видљиве промене него што је то случај са садржином друштвених односа који се правом регулишу, дакле него што је то случај са правним односима.

Отуда две карактеристичне црте које би се могле запазити у развиту права у овом погледу. С једне стране за време важења једне те исте норме, тј. за време важења једне те исте форме односно правне формуле долази — у току извесног времена — до врло различитих примена те норме, тако да последице њене примене, посматране у перспективи протеча времена, постају прилично различите, а то значи у крајњој линији да у следству једне те исте форме, формуле, правне норме долазе у току времена до различите садржине правних односа (у том погледу је нарочито карактеристичан, на пример, случај са чл. 1384 Француског грађанског законика, који је у почетку XIX века примењиван само на случај постојања кривице код накнаде штете, док је већ крајем истог века тај исти текст служио као формула за правно регулисање одговорности за опасне ствари, тј. за накнаду штете и без сваке кривице већ само на основу ризика).

С друге стране једна иста правна форма, као правна формула односно као правна норма, употребљава се за регулисање често суштински сасвим различитих друштвених односа, дајући им правни карактер, тако да се, опет на основу скоро исто гласеће правне норме, постижу у животу често прилично различити садржински ефекти, и то све у зависности од стварне природе друштвених односа у којима се таква правна норма примењује. Ова друга карактеристична црта дејства права може се појављивати како унутар једне државе тако и

посматране у оквиру више држава, а нарочито посматрана у оквиру више држава које имају различита друштвена уређења а служе се текстуелно истим правним формулама. Тако, на пример, у једној истој држави где су постојећи друштвени односи различито развијени и где су разни друштвени утицаји, нарочито они који вуку развој друштва уназад, различитог интензитета, ефекат примене правне норме бива различит, иако су у питању и исто гласеће правне норме и иста врста друштвених односа који се њоме регулишу (навешћемо као пример извесне крајеве Југославије где свуда важе исте правне норме о разводу брака а где се утицај религије још осећа, тако да је број развода бракова лица католичке вере у сразмери са лицима православне и муслиманске вере, три до десет пута мањи, иако су у основи друштвени односи између ових лица различите вере истоврсни и исте садржине, тако да је ефекат правне норме различит с обзиром на многе друге утицаје који не пружају могућности грађанима да се подједнако користе могућношћу развода брака, који им закон, као норма, у једнакој мери пружа). Слично томе имамо и појаву да правни системи држава са сасвим различитим друштвеним уређењима имају у појединим случајевима исте или скоро исте правне формуле, дакле правне норме, регулишући са њима правне односе који имају често врло различиту друштвену суштину и значај. Пример са правним текстовима који регулишу питање закључења или развода брака, или са правним текстовима који регулишу установу усвојења, које исто гласе, као правни текстови, и у капиталистичким и у социјалистичким државама, а који регулишу установе брака, развода брака или усвојења као установе које у овим друштвима имају сасвим различити значај и друштвени домаћај, с обзиром на експлоатациони карактер породичних односа, како је то Енгелс говорио, у капиталистичком друштву, и битно промењени карактер породице у социјалистичком друштву, макар и у његовом почетном стадијуму.

Овакве појаве коришћења правних норми у правцу постизања каткада различитих ефеката одвеле су и констатацији једне друге појаве која карактерише све више савремену етапу развоја права у свету, и то како у капиталистичким тако и у социјалистичким државама: правна норма се данас све више формулише путем постављања општих формула, с тим да се препушта суду односно другим органима који се старају о примени права да у сваком конкретном случају нађу одговарајућу садржину, и то садржину која би најбоље одговарала управо конкретном друштвеном односу, разуме се цењено са становишта интереса оне класе која у даном моменту, као владајућа, не само прописује правне норме него и обезбеђује и начин, смисао и садржај примене правних норми. Отуда данас све више тзв. генералних клаузула, каучук параграфа, стандарда и других сличних назива којима се у самој ствари означава једна основна особина савремених правних норми: њихова ширина захвата и регулисање, уз указивање само на основне елементе које карактеришу или чак и које само дефинишу једну установу.

На тај начин тако формулисање правних норми претставља у крајњој линији израз тежње да се опште формулисаним правним нормама омогући регулисање што већег комплекса сродних друштвених односа, који су данас толико издиференцирани и многобројни да је прописивање неких уже формулисаних норми данас постало скоро немогуће ако се правом жели регулисати што већи број, ако већ не и сви друштвени односи за које право има интереса (као најдрастичније примере навешћемо регулисање питања службености и одговорности за штету нанету путем ствари; некада су закони садржавали подробно набрајање свих случајева службености, па било да су у питању личне или стварне службености — напр. право гледања у суседно двориште, право увлачење димњака кроз зид суседне куће, право узгајања стоке на суседном земљишту, — данас се то изражава и регулише једном општом реченицом да обим коришћења свога добра може да буде ограничено нужношћу опстанка и редовног искоришћавања суседног добра; некада су закони подробно регулисали одговорност за штету ако нека ствар буде избачена кроз прозор, или ако нечија животиња нанесе штету на суседном земљишту, док је то данас регулисано општом нормом о одговорности за штету нанету путем ствари; најзад, некада су закони подробно и таксативно набрајали све случајеве са којих је био допуштен развод брака, док садашња законодавства најчешће и све више ову материју углавном регулишу путем једне генералне норме по којој се предвиђа могућност развода брака за случај да је услед несагласности нарави дошло до немогућности даљег заједничког живота, и у том погледу имамо скоро истоветну законску формулу како у Југославији, тако и у СССР-у, Пољској, Бугарској и другим државама, односно у Швајцарској и Немачкој). Разуме се да такве широко формулисане норме дају могућности владајућој класи да под видом законитости штити своје интересе, тако да борба за правилну примену оваквих правних прописа претставља каткада тежак задатак економски слабијих, али исто тако може и да у једном моменту претставља средство путем кога се, на бази екстензивног тумачења, постижу даљи успеси угњетених према владајућој класи у капитализму. То пак још једном показује да сама гола правна норма, посматрана сама за себе и без везе са друштвеним односима које она треба да регулише, не претставља сигуран критеријум за оцену вредности права у једном друштву, и посебно за оцену права у међународним размерама.

Овакве појаве на страни права створиле су могућност да се већ доста давно почело говорити о могућности и потреби израде јединствених правних норми које би важиле за већи број држава или чак и за све државе. То је у првом реду дошло зато што су се у свима државама почели стварати и развијати истоврсни друштвени односи који су могли бити, бар у основи а у погледу њихових најопштијих и најчешћих појава, подвргнути јединственом регулисању. Ово нарочито важи у погледу друштвених, па према томе и правних односа до којих је дошло у вези са пуним развитком капитализма, а

посебно са продирањем машинизације и механизације, услед чега је дошло с једне стране до стварања радничке класе чије је правне односе — у вези најамног рада — требало регулисати и то у оквиру експлоатације која је у основи била свуда иста, док је, у вези с тим, дошло до низа других појава у промету добара и људи које су се у истим или сличним облицима јављали у низу земаља. Да поменемо, на пример, питање правног аспекта железничког, поморског и ваздушног саобраћаја, питање ауторског права и издавачког уговора, питање индустриске својине у најразличитијим видовима, питање осигурања, итд. Код свих ових материја и неких других поставило се питање не би ли било могуће и корисно да се изврши унификација правних норми у међународним размерама.

До постављања питања унификације извесних правних норми у међународним оквирима дошло је и због све већег „међународног“ карактера извесних правних односа, тј. због све већег и чешћег преносења дејства појединих правних односа изван граница једне државе, и то било зато што би у правним односима учествовала лица — физичка или правна — различитог држављанства односно различите државне припадности, било зато што се дејство појединих правних односа простире на територије више држава, до чега је долазило услед све већег кретања људи преко граница односно услед све већег преноса робе и вредности из једне државе у другу у вези међународне трговине чији се обим толико ширио да је временом добио огромне размере, увлачећи у себе милионе људи који су у њој учествовали и огромне количине робе која је била предмет њених трансакција. Никаква затвореност и изолираност од општих међународних контаката и кретања људи и робе није могућа, бар не за неко дуже време. Међународност је данас општа појава и она је у основи последица нужног интернационализма који је човечанству донела и наметнула радничка класа својим растењем, постојањем и развитком интернационализма израженог у максими „Пролетери свију земаља, уједините се“. Зато, ма колико да сав тај међународни промет, тај међународни живот, то међународно кретање настају са временом настанка капитализма, они су производ настанка радничке класе и пролетаријата, јер је пролетаријат први пошао да тражи хлеба преко границе своје државе, јер је роба као производ његовог рада почела да тече преко граница, јер је он створио услове за међународни живот, живот који се истина одвијао и данас још у знатној мери одвија на његов терет и уз његову експлоатацију, али промет који у крајњој линији потпомаже јединство радничке класе света, преносећи искуство живота и борбе радничке класе појединих држава у друге државе, а посебно повезујући хиљадама нити радничку класу и на међународном терену и тако припремајући њено пуно ослобођење у свим земљама у целом свету.

Најзад, у прилог могућности или бар покушаја међународне унификације извесних грана односно области права говори и фактичка једнакост или врло велика сродност која је већ настала у многим државама под утицајем истих прилика и потреба. Поморско-

право даје у том погледу један од најбољих примера. Фактички у погледу овога права код многих питања је постигнута сагласност у правима низа држава, тако да се може каткада и код неких питања говорити о фактичкој унификацији до које је дошло услед више мање сличних друштвених односа у односу на које се развијало поморско право.

Постојање јединствених униформних правних правила у појединим гранама правног збивања, данас је историски и социолошки факат и претставља данас дакле једну реалност, о чијем настајању а делом и оправдању, па чак и нужности било је укратко досад речи. У томе тражи углавном разликовати два случаја, односно два начина, на која се долази до оваквих јединствених правила. Један је начин фактички, а други формални или тачније речено уговорни.

До првог, тј. тзв. фактичког начина појаве јединствених унифицираних правила долази као последица фактичког прихватања од низа земаља више-мање јединствених, или врло сличних правила која на разне начине, својствено појединим земљама, постају саставни део правног система. Ти начини могу бити врло различити, што се може догодити на тај начин што би низ земаља реципирао или се бар у знатној мери угледао на право једне земље, чиме би дошло до стварања јединствених правних правила у више земаља. Притом, разуме се, треба потражити основне разлоге због чега је дошло до овога, нарочито ако је у питању интегрална рецепција једне или више грана права, од стране земаља које се називају недовољно развијеним. То с друге стране може бити путем прихватања извесних обичајних правила која постају саставни део правила правног живота више земаља, као што је то на пример случај са низом правила поморског права или са низом правила која су временом формирана у оквиру појединих грана трговине, па су чак била и писмено формулисана у типским уговорима који су добили једну устаљену садржину и који су се наметнули као правни оквири извесним гранама трговине, поставши у самој ствари, за знатан део одређене врсте светске трговине, фактички међународни кодекс правних правила те трговине. Такав случај је, на пример, са лионским правилима о трговини свиле и лондонским правилима о трговини са житарицама, итд. Притом не треба заборавити да ова правила, формулисана као типски уговори од стране професионалних организација извесне гране привреде, претстављају у форми типских уговора читаве мале законе, па чак и законике, који садрже по преко стотину чланова, односно параграфа. Овакав начин, могли бисмо рећи фактичне унификације правних правила добија на неки начин данас организовано-међународне облике. Међународне организације у којима учествују државе покушавају, засад бар у регионалним оквирима, да постигну споразум између већег броја земаља о садржини оваквих типских уговора за поједине гране трговине, чиме овакви типски уговори фактички постају обавезна правна правила која важе у светској трговини те гране привреде. Такав

је, например, случај са Економско-социјалном комисијом за Европу која је започела рад на изради читавог низа оваквих типских уговора при чему је већ и постигнута сагласност у погледу, например, типског уговора за трговину дрветом, или типског уговора за испоруку инвестиционе опреме, а ради се на низу других типских уговора, чиме се фактички остварује регионална европска унификација правних правила трговине одговарајуће гране, односно струке. Оваква тзв. фактичка унификација претставља данас једну реалност и са њом се мора рачунати посебно у области трговине. Разуме се, приликом рачунања, односно прихватања овог факта, тј. рачунања са чињеницом да су фактички наметнуте извесне норме, посебно норме светске трговине, треба, и то нарочито важи за социјалистичке државе и привредна предузећа социјалистичких држава, испитати основне разлоге стварања оваквих униформних фактичких норми, проучавајући посебно није ли до њих, као што је каткада случај, дошло углавном само путем наметања воље једне државе, односно привредних организација једне државе, које су у једном даном моменту располагале таквом економском снагом односно имале такав економски положај да су спровеле своју вољу детерминисану њиховим локалним интересима, натурали је осталим државама односно уговорним партнерима, и ту своју једнострану вољу временом фетишизирали, дајући им карактер међународних униформних правила и чак их, објашњавајући међународном потребом, а прикривајући једностраност интереса који се таквим уговорима уствари штити. Отуда, налазећи се у свету реалности, у оквиру кога се мора рачунати на постојање оваквих правила и на њихово коришћење, треба посебно обратити пажњу на њихову суштину и заинтересованост у смислу давања предности интересима управо једне земље или једне групе земаља.

Поред ове тзв. фактичке унификације, постоји и формална унификација или бар покушај унификације, у међународним размерама правних норми, по појединим секторима правног живота, путем организованог поступка, ради израде јединствених конвенција и међународних уговора, који би били прихваћени од свих или већег или мањег броја земаља, чиме би се на тзв. законодавни начин, тј. уз учешће оних органа који су и иначе надлежни у свакој појединој држави за односне правне прописе, остварила јединственост правних правила за одређени сектор правног живота у свим државама или извесном броју држава. И оваква појава унификације права путем међународних уговора, бар по свом покушају, данас претставља реалност. Средина XIX века, посебно уколико је реч о правним правилима приватног (грађанског) права, претставља раздобље почетног замаха у овом погледу. Крај XIX века претставља моменат извесног ентузијазма за унификацију правних правила у међународним размерама, тако да се то раздобље обележава називом „међународног романтизма”. Почело се било уображавати, с обзиром на један релативно кратак миран период у међународној политици, у коме није било већих ратова, бар не оних који су непосред-

но тангирали Европу и Северну Америку, почело се дакле замишљати да је дошло раздобље могућности унификације и изједначења у светским размерама правних правила у свим гранама права. У томе добу, појединци, невладине организације, чак поједине државе, израђују предлоге и долази до сазивања како међународних научних конгреса, тако каткада и владиних конференција са жељом да се оваква организована уговорна међународна унификација правних правила и изврши. Међутим, убрзо се увидело да овај међународни романтизам у правцу унификације нема реалне подлоге и да је развој човечанства још далеко од тога да се може говорити о тако широкој, на свим секторима правног живота, међународној унификацији правних правила. Па ипак, иако је овај романтизам престао, појава могућности и потреба овакве унификације није потпуно ишчезла. Посматрано реалније, приступило се у првом реду истраживању и утврђивању критеријума по којима би се одабирала материја у оквиру које би се у једном одређеном моменту могло поставити питање: предузети претходне припремне радње и чак приступити изради пројекта конвенције у циљу унификације. Задатак није био лак јер интереси појединих држава у погледу избора предмета евентуалне материје која би била предмет унификације могу бити, били су и јесу врло различити. Ако, например, поједине државе у једном моменту предлажу да се приступи унификацији у међународним размерама правила о држављанству, посебно о држављанству деце и жене, друге земље могу имати интереса да се таквој унификацији, бар за моменат, не приступи, а с обзиром на њихову популационистичку политику, јер теже да својим интерним правилима прошире круг својих држављана. Или например, уколико поједине државе сматрају да има интереса да се приступи унификацији у међународним размерама правила о заштити индустриске својине, друге земље могу, с обзиром на своју привредну неразвијеност, имати интереса да до тога не дође, како не би биле приморане да, с обзиром на своје учешће у међународном животу, прихвате извесне норме које би им наметале посебне материјалне издатке у вези са развојем и изградњом своје евентуално заостале привреде. Отуда низ тешкоћа, али ипак и реалних успеха у одабирању материје, која би могла бити, као што смо рекли, бар предмет проучавања и прикупљања материјала у циљу међународне унификације правних правила те материје, па евентуално и доношења односно прихватања и ратификације од извесног броја држава једне међународне конвенције, којом би била, у већој или мањој ширини, извршена унификација одговарајућих правних правила.

Ако се баци један кратак поглед на области у погледу којих је извршена унификација, могло би се рећи, уколико је реч о овој формалној, тј. путем међународних конвенција извршеној унификацији, и то унификацији која је обухватила бар извештан број земаља, да ту досад нису постигнути, бар уколико је реч о приватном праву, неки велики резултати. У овом погледу потребно је навести унификације до којих је дошло, например, у области ауторског права, где

је током историје дошло до унификације тзв. европског система и англосаксонског система ауторског права и где се, као што је познато, 1952 покушало, путем једне универзалне конвенције о ауторском праву, у чијој изради су учествовале скоро све земље, да дође до јединствених, и то бар основних, најрудиментарнијих правила о ауторском праву. Сличан је случај и са тзв. правом индустријске својине у оквиру које, после конвенција до којих је дошло од 1883 до данас, постоји тежња за сазивањем једне међународне конференције, како би и у области индустријске својине дошло до једне светске универзалне конвенције која би бар имала карактер и одговарала конвенцији закљученој 1952 по питању ауторског права. У области транспорта, и то посебно поштанског и железничког, светска унификација је досад најобухватнија, и то не само по броју земаља које су приступиле и прихватиле униформне норме којима се регулише ова врста саобраћаја, него и у погледу чињенице укључивања и замењивања тих униформних норми, формулисаних путем међународних конвенција, у унутрашње право, односно уз замену унутрашњег права скоро свих земаља. Далеко мање је постигнуто у области ваздушног саобраћаја и у области поморског саобраћаја. Област у погледу које је, између два светска рата, а делом и после Другог светског рата, дошло до знатних, бар пројеката, препорука, ако не и готових међународних конвенција, била је и јесте област радног права. После спорадичних покушаја с почетка XX века о прихватању неких универзалних конвенција са циљем заштите радника, посебно конвенција у погледу забране употребе белог фосфора при изради шибица и извесних рудиментарних облика заштите жене и малолетника у радном односу, стварањем Међународне организације рада после Првог светског рата, организације у којој је први пут у историји једним међународним правним актом признато постојање радничке класе и њеним претставницима дато право да говоре управо у име радничке класе — иако нажалост не у одговарајућем броју — дошло је до низа конвенција и препорука усвојених од стране Генералне скупштине Међународне организације рада, а које су делом и ратификоване и ступиле у живот у многим државама. Свакако да се може дискутовати о раду ове Организације. Још више се може дискутовати о садржини конвенција. Та дискусија и критика може бити нарочито оштра, ако се ствар посматра са гледишта развијених земаља, тј. земаља где је социјално законодавство и законодавство о заштити радног човека развијено, а поготову та критика може бити још оштрија, ако се она цени са аспекта изградње социјалистичких радних односа у једној земљи у којој се гради социјализам. Међутим, ако се тај проблем посматра у целини, и посебно имају у виду земље које немају никаквог интерног, свог сопственог радног заштитног законодавства, онда ове конвенције претстављају ипак, бар неке од њих, успехе који нису за одбацивање у области радног права и који бар омогућају егзистенцију, постављање, иступање на политичком, социјалном, економском терену радничке класе поједини неразвијених земаља. То

је битан услов за остваривање крајњих циљева, које радничке класе таквих земаља имају пред собом.

Посебни успеси у раду у области међународне унификације учињени су у погледу менице и чека, где је на конференцијама одржаним 1930 и 1931 дошло до прихватања јединствених правних правила о меници и чеку, правила која су временом већ постала вишемање опште прихваћена, ако не формално, а оно свакако фактички од низа, и то великог броја држава.

Овај рад на унификацији правних правила путем међународних уговора, наставља се и данас. Притом се могло запазити да је за приступање оваквом раду потребно раздобље међународних односа у коме бар не прети непосредна опасност рата и сукоба. Отуда и чињеница да је после Другог светског рата, с обзиром на значај проблематике, дошло до унификације извесних правила, која спадају у област класично називану јавним правом, о чему говори Декларација о правима човека и рад на изради конвенција ради спровођења ове Декларације. Међутим, за протеклих десет година, развија се постепено рад и на међународној унификацији правних правила и у области тзв. грађанског права, у области административног права, па чак делом и у области кривичног права. На том послу ангажује се, и то релативно у знатном обиму, непосредно сама Организација Уједињених нација, а заједно са њом и низ њених специјализованих агенција. Тако долази до конвенције о алиментацији, конвенције о проглашењу лица умрлим, тако се данас предузима читав низ припремних радњи за израду даљих конвенција. Поред Организације Уједињених нација и њених специјализованих агенција, на овом раду се почињу све више да ангажују и друге установе међународног карактера. Тако је, например, потребно напоменути да је почетком ове године завршена нова редакција међународног униформног закона о међународној трговини телесних покретних ствари, чији је први пројекат био израђен од стране Међународног института за унификацију приватног права у Риму још пре Првог светског рата, а који је био предмет дискусије на једној прелиминарној међународној конференцији и то међувладиној конференцији, одржаној у Хагу 1951. Овај пројекат садржи преко 100 чланова, којим се регулишу основна питања, и то на јединствен начин, међународне куповине и продаје. Буде ли он прихваћен и постане ли он међународна конвенција, и то конвенција која би ступила у живот путем ратификације од већег броја држава, то би значило створити кодекс јединствених правила који би регулисао најзначајнији међународни уговор-кодекс који би у основним бар питањима регулисао међународну трговину уопште. И то вероватно не само у низу земаља које би ратификовале једну овакву конвенцију о униформном праву о купопродаји телесних покретних ствари, него и између других земаља, с обзиром да би се садржина једне овакве конвенције фактички наметнула као униформно правно правило за међународну трговину, тако да би то правило постало опште и без опште формалне ратификације од стране свих земаља.

Покушали смо да овде укажемо на извесне фактичке ситуације које по питању унификације права у међународним размерама данас постоје и са којима се мора рачунати као реалношћу. Ако је то тако, онда се с правом може поставити питање какав јесте и какав би евентуално требало да буде став социјалистичких држава, најпре према самој могућности и идеји унификације правних правила у појединим областима права, а затим у погледу самог рада на тој унификацији. И најзад, у погледу прихватања резултата који би били формулисани, било за случај само фактичне, било за случај и формалне, тј. путем међународних конвенција проведене унификације.

У погледу саме идеје и могућности унификације правних правила у међународним размерама, мислимо да одговор треба тражити у чињеницама стварности како стоји. Тенденција ка оваквој унификацији и појава овакве унификације, па чак и низ радова управљених на овакву унификацију, постоји. То се не може негирати. Са том појавом треба рачунати и не допустити да она иде против интереса социјалистичких земаља, ни против интереса радних људи у свету уопште. То треба да буде руководеће мерило у целом ставу према проблему унификације.

Друго питање се поставља у погледу рада, припреме, учешћа у дискусијама, формулисању текстова јединствених правних правила, која би била унета у међународне конвенције, типске уговоре, препоруке или било које друге облике који се појављују као облици униформних правних правила, која би требало да важе за све државе или један број држава. И ово претставља једну реалност и искуство је показало да учешће социјалистичких држава у целом овом току, у целом овом раду, у целој овој дискусији, може да буде, уколико је оно припремљено, аргументовано, добро брањено, од велике користи, без обзира на чињеницу, са којом унапред треба рачунати с обзиром на међународну реалност, да идеје социјализма и чак прогресивних социјалних тенденција, које би биле брањене од стране претставника социјалистичких земаља и од стране претставника напредних покрета из капиталистичких земаља, па чак и само од стране напредних људи из било које земље, не морају у потпуности успети и бити прихваћене у униформним међународним текстовима. Чињеница да су, на пример, све државе Европе, без изузетка, учествовале у раду Економско-социјалне комисије за Европу, по питању трговачке арбитраже, и чињеница, на пример, да све земље путем својих претставника, без изузетка, учествују у раду Комисије која проучава тај материјал у циљу да се дође до јединствених правила о трговачкој арбитражи, показује какав став треба у овом погледу да имају социјалистичке земље. Чињеница да све земље учествују у раду Генералне скупштине УНЕСКО-а, или у новије време Генералне скупштине Међународне организације рада, исто тако показује какав став треба имати о самој могућности израде униформних правних правила, према прикупљању материјала, према дискусији о томе материјалу, према критиковању ставова реакционарних кругова, према

помагању сваког напредног става у току припремних радњи, па и израде самог текста. Учешће напредних људи, напредних покрета уопште, социјалистичких земаља са прогресивним предлозима, које треба да буде управљено у корист и самог друштвеног система у социјалистичким земљама и у корист помагању напредних снага у капиталистичким земљама може да буде од стварне користи. У сталној дискусији, указивању шта је боље, критиковању заблуде, критиковању и одбацивању предлога који су детерминисани само интересима појединих земаља, нарочито великих сила, напредни људи, а поготово претставници социјалистичких земаља, могу много допринети да садржина и изглед тих конвенција буде што је могуће бољи. Није случајно да је сам изглед, па и садржина тзв. колонијалне клаузуле битно измењен за последњих неколико година, без обзира што се још битно није изменио однос између метрополе и колонија. Није мала ствар ако се добрим иступањем, изношењем стварних елемената, независним учествовањем појединих претставника земаља, самосталним и својственим аргументима сваке поједине земље и напредног појединца, указује на једној међународној конференцији о архаичности колонијалне или неке сличне клаузуле, и тиме ствара бар атмосфера за њено укидање или атмосфера у којој се таква клаузула не може бранити. Није без значаја и не остаје по правилу без икаквог резултата чињеница, ако у дискусији о међународној арбитражи и униформним правилима којима би она била регулисана буде указивано на чињенице које значе досадашњи преобладајући положај економски јачег уговарача и борба да нова правна правила, уколико је то у једном одговарајућем моменту могуће, у више једнакој мери заштите интересе оба уговарача. Није без значаја ако у дискусији о једном униформном закону о међународној куповини буде указивано на посебне случајеве могућности раскида уговора у вези са народном привредом која има плански карактер, и посебно ако у таквом раду буде покушавано да се нађе извесна равнотежа интереса купца и продавца. А да не говоримо, на пример, од колико великог значаја добра критика и дискусија у току припремних радњи може да буде кад је реч о тзв. клаузули клизавих цена, каква се данас све више уноси у поједине врсте типских уговора, који се, као што је речено, намећу већем броју земаља. На тај начин код другог питања чини нам се да одговор указује на стварну корисност учешћа, и то ефективног, непосредног, документованог, независног учешћа социјалистичких земаља и напредних људи у току припрема и радњи на формулисању униформних међународних правних правила, и тако путем типских уговора, тако и путем међународних конвенција.

Као треће питање поставља се питање става социјалистичких земаља према резултатима постигнутим оваквим радом, тј. према конвенцијама или бар типским уговорима и другим изражајним облицима униформних правних правила. Свакако да је овде немогуће дати било какав јединствен одговор. Потребно је сваки поједини случај испитивати и оцењивати у којој и каквој мери постигнути резултати одговарају интересима управо појединих социјалистичких земаља, да

би оне прихватиле та униформна правила путем коришћења типских уговора и других облика односно путем ратификације међународних конвенција. Притом је јасно из свега реченог да став појединих социјалистичких земаља не могла увек да буде јединствен у погледу прихватања ових резултата, ових униформних правних правила, с обзиром да и интереси и положај, у оквиру међународног збивања, појединих социјалистичких земаља не морају бити у једном даном моменту истоветни. Чињеница да се поједина земља појављује као извозник или увозник одређене врсте робе, чињеница да ли једна земља има већ изграђен систем социјалне заштите или тај систем је у сређивању, све то и много шта другог може битно утицати на став сваке поједине социјалистичке земље према појединим врстама униформних међународних правних прописа, па према томе и проистећи различит став појединих земаља по питању прихватања, ратификације, припреме конвенција, типских уговора или других облика кроз које је та унификација изражена.

У вези са целокупним овим питањем, свакако да се може поставити и питање регионализма у односу на саме социјалистичке земље у погледу њиховог регионалног уједначења, регионалне унификације правних правила, бар за поједине секторе правног живота. То нарочито зато, што таква појава регионализма постоји у погледу других групација земаља, на пример у погледу америчких земаља, у погледу арапских земаља, у погледу скандинавских земаља, итд. Код овога питања треба најпре јасно разликовати основе постојећих регионалних унификација. Оне су углавном двојаке: или територијална повезаност појединих група земаља, или наметнуте регионалне заједнице од стране једне или више економски далеко јачих земаља, где је, према другим земљама, које учествују у међународној регионалној правној заједници каткада употребљавана и сила. Основица регионалне унификације у погледу социјалистичких земаља мора бити потпуно другачија. Она треба да се заснива на идеји постојања заједничких интереса, узајамне помоћи, олакшања правног промета, обезбеђења што веће и што пуније правне заштите грађанима и привредним организацијама сваке поједине земље унутар других земаља. Само на тој идеји може бити речи и треба да буде речи о једном новом регионализму у оквиру социјалистичких земаља. Наглашавам нарочито новом, јер ће он имати своје реално оправдање само ако донесе и садржински нове униформне правне норме међународног карактера које би се заснивале искључиво на овим идејама, идејама једнакости, равноправности узајамног помагања, пуног обезбеђења правне заштите под једнаким условима за све грађане и привредне организације социјалистичких земаља. Отуда, за случај приступања оваквим регионалним унификацијама, треба најпре испитати стварно постојање оваквих услова у погледу одређене правне материје, па тек онда приступити раду на унификацији, односно најпре припремити остварење оваквих услова, и на основу њих приступити унификацији. Уз то, нама се чини да данашња бројност социјалистичких земаља, морална и фактичка снага аргументације со-

цијалистичких идеја налаже давање предности универсализму, учешћу управо, и посебно појачаном учешћу социјалистичких држава у универзалним покушајима унификације међународних правила, како би у тој универзалној светској унификацији социјалистичке идеје добиле што је могуће више места, или бар да би се реакционарни ставови сузбили што је могуће више. Отуда сваки регионализам, иако претставља једну концентрацију снага која може да буде прогресивни стимуланс у даљем развоју, значи у исти мах један обруч који може да претставља одвајање од општих напора човечанства за прогресивни развој. Зато у коришћењу ове две форме: универсализма и регионализма, треба бити врло обазрив. И нарочито кад је реч о државама које, као што то мора да буде случај у погледу социјалистичких земаља, своје односе треба да заснивају на пуној равноправности, једнакости и узајамном помагању.

Ових неколико речи о савременим покушајима унификације права у међународним размерама, имали су за задатак да укажу на појаве које постоје, и на питања која се у вези са тим постављају; нарочито у погледу социјалистичких држава. Ми морамо рачунати са реалношћу, од ње полазити и на бази ње изводити закључке и формирати правила за рад. Ако тако поступамо онда није тешко одредити место, учешће и значај учешћа напредних људи и социјалистичких земаља посебно, у покрету за унификацију права. Притом, разуме се, не сме се пасти ни у голи практицизам, још мање прагматизам, а нарочито не у вођење рачуна о моментаним интересима, било чији да су. То другим речима значи да идеје Маркса, Енгелса и Лењина о могућности, обиму, односу и садржини међусобног постојања и нужност мирне активне коегзистенције, треба да детерминишу, у принципу и у сваком поједином конкретном случају, став и држање напредних људи и социјалистичких држава у овом покрету. А нама се чини да идеја, и потреба, и нужда мирне активне коегзистенције налаже наше активно учешће на теориском, научном, дискусионом, практичном, званичном међународном пољу, учешће напредних људи и социјалистичких земаља у раду на унификацији права у међународним размерама. Добро организовано учешће у овом раду може да буде само од користи.

Бор. Т. Благојевић

КОДИФИКАЦИЈА ДИПЛОМАТСКОГ ПРАВА

I. — Комисија Организације Уједињених нација за међународно право посветила је своју овогодишњу сесију кодификацији дипломатског права. Овај сиже је још 1929 на предлог саме Комисије, Генерална скупштина унела у дневни ред комисије као питање зрело за кодификацију. Међутим, на основу једне резолуције коју је предложила Југославија 1952, Генерална скупштина дала је овом питању право приоритета. Политичке прилике у свету су се измениле. Узроци због којих је Југославија захтевала приоритет, такође су, на сре-